

MAKTABDA TARIX FANINI O'QITISHNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI

Barziyev Oybek Xabibullayevich

Farg'ona davlat universiteti

O'zbek tili va adabiyoti kafedrasida dotsenti,

filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, (PhD)

Tarix fani o'qituvchisi

Sayitxonova Barchinoy Axatovna

Davlat va huquq asoslari fani o'qituvchi

Muhammadaliyeva Irodaxon G'ayratjonovna

Tarix fani o'qituvchisi

Axmatqulova Barnoxon O'ktamjonovna

Annotatsiya: *Mazkur maqolada maktablarda tarix fanini o'qitish jarayoni va ahamiyati borasida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *tarix, tarixshunoslik, tarix o'qitish metodikasi, tarixiy tafakkur, bilim, malaka.*

Chor Rossiyasi mustamlakachiligi davrida ildiz otgan Turkiston jadidlari yoshlarning milliy tafakkurini o'stirish, dunyoviy ilmlarni egallash uchun jon kuydirishdi. Bolsheviklar imperiyasi davrida yagona ideologiya g'oya asosida talim-tarbiya sohasida milliy mentalitet bir tomonda qolib ketdi. Fikr qaramligi esa yuqorida ta'kidlaganimizdek hammasidan ham dahshatli. Mustaqilligimiz ana shu hislatlarga tarbiyalaydigan, ya'ni yoshlarimizning yetuk milliy tariximizni, an'alarimizni zo'r qiziqish bilan egallashlari uchun sharoit berdi. Shu asosda "O'zbekiston tarixini o'qitish bo'yicha konsepsiya" ishlab chiqildi. Yangi dasturlar vujudga keldi. Bu dasturlarda vatan tarixini o'rganisha katta e'tibor berilgan. Nafaqat yangi tariximiz, balki bizning qadimgi va juda boy tariximiz sahifalarini tadqiq qilishimiz, topishimiz, o'rganishimiz vazifa etib belgilangan. Yangi tarixni haqqoniy yaratish, to'g'ri davrlashtirish muhim mehnat talab qiladi. Tarix fani obyektiv sur'atda amal qiladigan qonunlarni ochib berish maqsadida kishilik jamiyatining taraqqiyot jarayonini o'rganadi bu qonunlarni bilish o'tmishni va hozirgi zamonnini ilmiy asosda yaxshiroq tushunib olishga hamda kelajakni oldindan ko'ra bilishga va uni ongli ravishda ko'rishga imkon beradi. O'zbekiston Respublikasi "Talim to'g'risida" gi qonunning 4-moddasida: "O'zbekiston Respublikasida kelib chiqishi, jinsi, tili, yoshi, irqi, millati, e'tiqodi va dinga munosabatidan, ijtimoiy ahvoli, mashg'ulotining turi, turar joyi, Respublika hududida qanchadan beri yashayotganligidan qat'iy nazar barchaning ta'lim olishi uchun teng huquqlari kafolatlaydi"-deb ko'rsatilgan. Mustaqillikgacha O'zbekiston xalqlari tarixi V,VIII-XI sinflarda SSSR tarixi tarkibida o'rganilar edi. Endilikda mustaqillik sharofati tufayli O'zbekiston xalqlari tarixini alohida o'rganish bilan birga, o'nga o'lkamiz tarixini o'rganuvchi "O'lkashunoslik", "Arxeologiya", "Etnografiya" va boshqa bir qancha fanlar qo'shildiki, bu fanlar tariximizni umumjahon tarixi fani bilan yaqindan bog'lanishga katta yordam beradi. Maktab tarix dasturlarida tarix

kursining ta'lim va tarbiya vazifalari, mazmuni, o'quvchilarning o'zlashtirib olish zarur bo'lgan asosiy tushunchalar va g'oyalar, ko'nikmalar va malakalar miqdori aniq belgilab berilgan. Unda maktab kursining ta'lim va tarbiya vazifalari quyidagicha ifodalab berilgan.

Birinchidan: o'quvchilarni qadimgi zamonlardan to hozirgi kunimizgacha bo'lgan jamiyat taraqqiyoti to'g'risida puxta va chuqur bilimlar bilan qurollantirish. Ikkinchidan: aniq asosli materiallarni tahlil qilish va umumlashtirish asosida ular uchun tushunarli formada ijtimoiy rivojlanish qonuniyatlarini ilmiy tushunishni hosil qilish;

Uchinchidan: tarixning chinakkam ijodkorlari, moddiy va ma'naviy ne'matlarni yaratuvchi xalq ommasining roli hamda shaxsning tarixdagi ahamiyati. To'rtinchidan: o'quvchilarni ilmiy obyektivlik, tarixiylik qonunlariga asoslangan holda o'tmishdagi va hozirgi zamon hodisalariga ilmiy qaray bilishga o'rgatish. Beshinchidan: o'quvchilarni xaqlar tinchligi, hamkorligi, bir-birini tushunish va hurmat qilish ruhida shovinizm va millatchilikka, militarizm va urushni targ'ib qilishga, kamsitish va irqiy ustunlikka qarshi murosasiz kurash ruhida tarbiyalash. Oltinchidan: o'quvchilarda mehnat tarbiyasini amalga oshirish, ularni moddiy ishlab chiqarish sohasidagi ishlarga psixologik jihatdan tayyorlash; mehnatning barcha turlari va uning natijalariga hurmat, ularni o'z shaxsiy qobiliyati va jamiyat ehtiyojlariga qarab ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlash.

Yettinchidan: o'quvchilarning ijodiy fikrlashni, ularning bilim egallashdagi faolligini, mustaqilligini rivojlantirish, ishlab chiqarishga, fanga, san'atga qiziqishlarini rag'batlantirish, o'z bilimlarini mustaqil to'ldirish, hozirgi zamon siyosiy hayot voqealarini to'g'ri tushunish, ko'nikma va malakalarini singdirish lozim. Ayniqsa umumtalim maktablari dasturlarida O'zbekiston tarixi tuzulishi va o'rganilishiga alohida e'tibor berish kerak. Buning uchun quyidagilarga biroz jalb etish lozim.

- O'zbekiston tarixi bo'yicha tanlangan dastur materiali mazmuni va miqdorini o'quvchilarning bilish imkoniyatlari hamda uni o'rganish uchun ajratilgan vaqtda mos bo'lish, shu bilan birga Respublika tarixi uchun mos bo'lgan eng muhim asoslar va tushunchalarni tanlash.

- O'zbekiston tarixini o'rganishda doimo o'quvchilarning boshqa fanlardan va umumiy tarixdan olgan asosiy va nazariy bilimlariga suyanish, hamda takrorlashga yo'l qo'yilmagan holda Respublika tarixi materiallari asosida ularning bilimlarini aniqlashtirish.

- O'zbekiston davlat tarixini o'rganishning tarbiyaviy imkoniyatlaridan samarali foydalanish, eng avvalo dunyoqarashga doir yetakchi g'oyalarni, umumiy qonuniyatlarni, ularning asosini tashkil qilgan xalqimiz bosib o'tgan tarixiy yo'lni ochib berish lozimdir.

Ta'lim sifati va samaradorligini oshirish, iqtidorli, qobiliyatli o'quvchilarni tarbiyalash, ularni bilim va ko'nikmalarini shakllantirish biz o'qituvchilar oldida turgan eng muhim vazifa hisoblanadi. Maktab ta'limida fanlararo aloqadorlikni yo'lga qo'yish fan va jamiyat hayotida bugungi kunda sodir bo'layotgan integratsion jarayonlarning yorqin ifodasidir. Ushbu aloqadorlik o'quvchilarning bilimlarni ongli o'zlashtirishi, dunyo haqidagi yaxlit tasavvurlarini rivojlantirish va amaliy va ilmiymetodik tayyorgarligini oshirishda muhim o'rin egallaydi. Bunday tayyorgarlik umumiy o'rta ta'lim bitiruvchilarini darsda va darsdan tashqari mashg'ulotlarda, ishlab chiqarishda va umuman har qanday faoliyatda o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini erkin qo'llash imkoniyatini beradi. O'quv fanlararo aloqadorlikni

ta'minlash bo'yicha o'qituvchilar tajribalarini umumlashtirib, fanlararo aloqadorlikda tashkil etiladigan darslarni uch guruhga bo'lish mumkin. O'tmish va tarixiy xotira insoniyat tarixining barcha davrlarida e'tibor markazida bo'lib kelgan. Bu e'tibor natijasida ilmiy tadqiqotlar va izlanishlar orqali tarixiy hodisalar, shaxslar va jarayonlar bilan bog'liq ko'plab savollarga javob izlangan. Ushbu jarayon inson o'tmishda nima sodir bo'lganligini yozishni boshlashi bilan va tarixshunoslikni paydo bo'lishiga asos bo'lgan. Tarix o'qitish deganda, tarixiy material vositasida o'quvchilarga bilim berish, ularni milliy istiqlol ruhida tarbiyalash va kamol toptirish vazifalarini amalga oshirish zarur bo'lgan jarayon, o'qituvchi va o'quvchilarning aqliy (ichki) hamda o'quv harakatlari (tashqi) jarayoni tushuniladi. Tarix kursining mazmuni deganda, birinchi galda tarix dasturida belgilab berilgan tarixiy bilimlar ko'lami, o'quv material: uning asl mazmuni, o'quvchilarning tarixiy materiallarni o'zlashtirish olgan bilimlaridan foydalana bilish sohasidagi o'quv usullari, ko'nikma va malakalari sistemasi, shu jumladan, ularni ilmiy tadqiq qilish ishlarining eng oddiy shakllarini egallashlari ko'zda tutiladi. XIX asrgacha moziy tarix ilmi sifatida ba'zan yozma ravishda, ba'zan og'zaki va asosan adabiy yo'nalishda yozilganligini ko'ramiz. Tabiiy fanlar sohasidagi ushbu asrda yuz bergan o'zgarishlar, shuningdek, sanoat inqilobini boshdan kechirgan mamlakatlarda tarixshunoslik va pozitivistik yondashuv o'z ta'sirini ko'rsatdi. Ushbu davrda pozitivist tushuncha tufayli moddiy manbalarga asoslangan tarixiy ma'lumotlar muhim ahamiyat kasb etdi. Tahlillar natijasida tarix ilmini o'tmishdan to hozirgi kungacha juda ko'p turli maqsadlarda ishlatilganligini ko'rishimiz mumkin. Tarix ayniqsa o'tmishga qiziqish, o'yin-kulgi, axloqiy va diniy ta'lim, siyosiy va mafkuraviy qiziqishlarni oshirish uchun ishlatilgan. Tarix qiziqarli soha sifatida ko'rilgan va odamlarning e'tiborini jalb qilish uchun ishlatilgan. Ayniqsa, tarixiy suhbatlar har bir davrda odamlarning e'tiborini tortuvchi targ'ibot vositasi sifatida foydalanilgan. Tarix, shuningdek, axloqiy va diniy bilimlarni va munosabatlarni yangi avlodlarga etkazish vositasi hisoblangan. Ushbu maqsadga erishish uchun, ayniqsa axloqiy va diniy matnlar ishlatilgan. Bundan tashqari, tarix bugungi kun kabi har bir davrda mafkuraviy va siyosiy maqsadlar uchun xizmat qilgan. Har bir davrda hokimiyatga kelish huquqini qonun tarafidan isbotlash uchun tarixiy manbalardan foydalanilgan. Shu bilan birga, tarix shaxsiyatni rivojlantirishning kuchli vositasi sifatida qaralgan. O'tmishda odamlarning xatti-harakatlarini tushunishga va izohlashga harakat qiladigan ilm-fan sohasi bo'lishdan tashqari, maktab va oliygohlarda dars sifatida ham o'qitilgan. XIX asrga kelib tarix fani vujudga kelgan majburiy va zamonaviy o'quv muassasalarining asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lgan. tarix bu xalqning umumiy xotirasi, o'tmish xotirasi, ammo o'tmish xotirasi endi so'zning ma'nosida o'tmish emas. Bu hozirgi zamon me'yorlariga muvofiq qayta tiklanadigan va qayta tiklanadigan, hozirgi zamonda odamlar hayotining qadriyatlarini va ideallariga yo'naltirilgan o'tmishdir, chunki o'tmish biz uchun mavjud va shu tufayli rahmat. K. Jaspers bu g'oyani o'zicha ifoda etgan: "tarix biz bilan bevosita bog'liq ... va bizni qiziqitira Maktabda tarixni o'qitish murakkab, ko'p qirrali, har doim ham bir ma'noli pedagogik hodisadir. Uning qonuniyatlari o'quvchilarning ta'limi, rivojlanishi va tarbiyasi o'rtasida mavjud bo'lgan ob'ektiv aloqalar asosida ochiladi. U maktab o'quvchilarini o'qitishga asoslangan. Texnikani o'rganadi o'quv faoliyati maktab o'quvchilari tarixni o'qitishning maqsad va mazmuni, o'quv materialini o'zlashtirishga rahbarlik qilish usullari bilan bog'liq. Tarixni o'qitish, yuqorida aytib

o'tilganidek, o'zaro bog'liq va harakatdagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga olgan murakkab jarayon: o'rganish maqsadlari, uning mazmuni, bilimlarni uzatish va ularni o'zlashtirish bo'yicha ko'rsatmalar, maktab o'quvchilarining ta'lim faoliyati va o'quv natijalari. Ta'lim maqsadlari o'qitish mazmunini belgilaydi. Maqsad va mazmunga muvofiq ta'lim va tarbiyani optimal tashkil etish tanlab olinadi. Pedagogik jarayonni tashkil etish samaradorligi ta'lim, tarbiya va rivojlanish natijalari bilan tekshiriladi. Tarixni o'qitish jarayoni o'quvchining individualligini, uning shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishga qaratilgan. U o'zining barcha funktsiyalarini (rivojlanish, o'qitish, ta'lim) uyg'un tarzda amalga oshirishni ta'minlaydi. Tarbiyaviy ta'lim tushunchasi o'quvchilarning mustaqil fikrlashiga asos soladigan ta'lim tushunchasini o'z ichiga oladi. O'qitish, tarbiyalash, rivojlantirishning birligiga faqat o'quv jarayonining barcha bosqichlarida o'quvchilarning o'zlari mehnatini faollashtirish sharti bilan erishiladi. Ta'lim o'quvchilarning tarix tajribasini shaxsiy tushunish, insonparvarlik g'oyalarini idrok etish, inson huquqlari va demokratik qadriyatlarga hurmat, vatanparvarlik va o'zaro tushunish asosida qadriyat yo'nalishlari va e'tiqodlarini shakllantirish bilan bog'liq holda ham tarbiyaviy xususiyatga ega. xalqlar. Maktab tarixini o'qitishning o'quv va tarbiyaviy vazifalarini to'g'ri hal qilish har xil konsentratsiyadagi o'quvchilarning psixologik va yosh xususiyatlarini hisobga olmasdan mumkin emas. Shunday qilib, yoshroq o'quvchi tarixiy bilimlarni to'plashga intiladi, o'qituvchidan ko'p so'raydi. U ritsarlarning kiyimlari, yurishlardagi jasorat va jasorat tafsilotlari bilan qiziqadi, ular tanaffus paytida darhol gladiator janglarini yoki ritsarlik turnirlarini boshlaydilar. Yuqori sinf o'quvchisi tarixiy faktlarni to'plashga emas, balki ularni tushunish va umumlashtirishga intiladi; tarixiy faktlar o'rtasida mantiqiy bog'lanishlar o'rnatishga, qonuniyatlarni ochib berishga, nazariy umumlashtirishga intiladi. Yuqori sinflarda o'quvchilarning mustaqil o'zlashtirgan bilimlari salmog'i ortib bormoqda. Bu mantiqiy fikrlashning yanada rivojlanishi bilan bog'liq. Bu yoshda siyosat, axloq, san'at masalalari bilan bog'liq bilim elementlariga qiziqish ortib bormoqda. Maktab o'quvchilarining qiziqishlari farqlanadi: ba'zilar aniq fanlarga, boshqalari - gumanitar fanlarga qiziqishadi. Har xil turdagi ta'lim muassasalari: gimnaziyalar, litseylar, kollejlar, umumta'lim maktablari - bu qiziqishni amalga oshiradi. Shu bilan birga, siz maktab o'quvchilarining qiziqishini qo'llab-quvvatlovchi va rivojlantiradigan kognitiv jihatdan qimmatli materiallarni jalb qila olishingiz kerak. Demak, bu muammolarni hal etish uchun o'qituvchi o'quvchilarning tarixiy tafakkurini rivojlantirish, tarix haqidagi ilmiy tushunchalarini rivojlantirish ustida tizimli ish olib borishi kerak. Tarixni o'qitish vazifalarini belgilashda - ta'lim va tarbiya, tarix kurslarining mazmunini aniqlash, bilimlarni maktab o'quvchilariga o'tkazish yo'llarini belgilashda ma'lum natijalarga erishishga ishonish kerak: talabalar tarixiy materialni o'rganishlari va ularda o'z munosabatini shakllantirishlari kerak. tarixiy fakt va hodisalarga. Bularning barchasi tarix o'qitish metodikasi bilan ta'minlanadi. Maktab tarix o'qitish metodikasi vazifalarini belgilashda uning mazmuni va pedagogika fanlari tizimidagi o'rnidan kelib chiqishini hisobga olish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Gaffarov Y, G'afforova M. O'zbekiston xalqlari tarixini o'qitish usullari. T., 1996.

2. O'zbekiston tarixi va madaniyati. T., 1992
3. Mustaqil O'zbekiston-tarix silsilolarida. T., 1992
4. Kabirov A, Korovkin F Jahon tarixi. T., 1995
5. Muxammedjonov A.R. O'zbekiston tarixi. (V asrdan XXI asrning boshigacha) T.
6. Raximov J. O'zbekiston tarixini o'rganishda arxiv manbalaridan foydalanish. T. 1995
7. O'zbekiston tarixi. (1917-1993) N., 1995 8. O'zbekiston tarixi (I qism) T., 1997